

Євген БАРАН

**КАРАЮЧЕ СЛОВО ЛЮБОВИ:
ЄВАНГЕЛЬСЬКА
САМІСТЬ ШЕВЧЕНКА...**

Хто має ухо, нехай слухає,
що Дух говорить Церквам:
«Переможному дам споживати
від дерева життя, що в Божому раю»
Одкровення Йоана Євангелиста. 2. 7.

ПРОЛОГ

Свій дилетантський виступ про Тараса Шевченка розпочну з найпростішого і найзрозумілішого. Сиріч почну з найскладнішого і найнезрозумілішого. Не тому, що такий «тяжко мудрий», за Паньком Кулішем. Тому, що сам хочу зрозуміти. Принаймні, наблизитися до розуміння. Тому за основу візьму ті міркування попередників, які не просто приймаю, а визнаю як стрижневі мого розуміння і сприймання.

Отож, теза перша, поетична: «Все йде, все минає – і краю немає. //Куди ж воно ділось? Відкіля взялось? // І дурень, і мудрий нічого не знає. // Живе... умирає...» (**Т. Шевченко «Гайдамаки»**);

Теза друга, апокаліптична: «Вам же говорю, іншим, хто в Тіятирах, які не мають учення того, котрі, як кажуть, не знали глибини сатани: не накладаю на вас іншого тягара; тільки той, що маєте, держіть, поки прийду. Переможному, і хто зберігає до кінця діла мої, – дам тому владу над язичниками, і пастиме їх жезлом залізним, мов посудини гончарні скрушаться, – як я теж одержав від Отця

мого; і дам тому зірку досвітню. Хто має ухо, нехай слухає, що Дух говорить Церквам» (**Одкровення Йоана Євангелиста. 2. 24-29**);

Теза третя, суб'єктивна: «Велетенське явище нашої культури й новітньої історії нашого народу, явище, що його обіймаємо прізвищем Шевченка, є занадто велике і складне, щоб по-старому підходити до нього з примітивними засобами святочної лірики з вчорашньої просвітянської традиції... Височина цієї постаті, виростаючи на очах покоління все вище й вище, змушує одночасно й нас до постійного зросту, вимагає й від нас постійного напруження духу, постійного викладання духової енергії. І може, саме в цьому корениться найглибша таємниця цього єдиного в своїм роді поета, що являє собою ніби мікрокосм нації, що стається її серцем і душею, вулканічним джерелом її життєвих сил, врешті її судьбою, її призначенням» (**Евген Маланюк. Шлях до Шевченка**).

ОСНОВНА ЧАСТИНА:

Письменниця Галина Пагутяк у статті «Шевченко у зоні культурного лиха» (http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?shevchenko_u_zoni_kulturnogo_liha&objectId=1279417) ставить питання екології культури, взявши за основу ставлення українського загалу до Шевченка. Її міркування зводяться до таких тез:

Правляча еліта у періоди нагромадження чи застою зацікавлена у збільшенні кількості посередньостей, конформістів;

Постколоніальна культура, яку ми маємо в Україні, потребує пасіонарності, а не політкоректності (під пасіонарністю Галина Пагутяк розуміє вимогливість до себе і бажання творити заради майбутнього, а не лише для ринку, а також готовність і відвагу декларувати культурний патріотизм і захищати його при потребі);

Новітні культуртрегери зрікаються принципу історизму в мистецтві. Причому основні інстинкти звільнюються від табу, і на них вибудовується Вавилон масової культури. Тільки мертві не соромляться, отже культура – мертва;

Відсутність творчого мислення, тести на політкоректність і толерантність, перервана внаслідок нівелювання принципу історизму традиція – це наче три коні Апокаліпсису культури. Четвертий, найстрашніший – це тотальна комерціалізація всієї світової культури;

Країна з недавнім колоніальним статусом не має права дозволити собі розкоші витратись на масову культуру, ігноруючи при цьому середню і високу. Тому що вона стає в такому разі жертвою нової культурної експансії, яка плавно перейде в експансію політичну.

Який це має стосунок до Шевченка? Безпосередній. Тому що наші щорічні ювілейні намагання зацентувати розмову на Шевченкові є нічим іншим, як неусвідомленим бажанням перетворити Шевченка в поета для юрби. Себто перевести його в розряд такого собі патріотично-революційного масовика.

Що маємо в результаті?

Кожного року говоримо про Шевченка. Говоримо, справляючи вкотре похоронний обряд з надією, що не воскресне. Обливаємо словесним брудом. Ставимо пам'ятники, мовби незграбними ідолами намагаючись запечатати Слово.

Пам'ятники й танці. Співи й урочисті віче. Слово, «вогонь в одежі слова» суть небезпечне. Обпалює, Спалює. Не гріє...Скільки похоронних обрядів і заклинань чинимо! Скільки «слів-полови» розкидаємо з єдиною надією: умри! Не вмирає. До 300-літнього ювілею Шевченка, так виглядає, єдиним українцем, якого не зламують, не куплять, не перепродадуть і не зрадять, залишиться **Тарас**. На небі, на небі над Україною, з'являтимуться слова, які жоден ворог, жоден супостат не зможе зітерти. Ці слова палитимуть, ці слова битимуть навідліг, ці слова каратимуть. За всіх. За мертвих. Живих. І ненарождених:

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесея на чужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Волі! волі!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слів велику силу,
Та й більш нічого. Кричите,
Що бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!...
І хилитесь, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрячих, гречкосіїв,
І сонця-правди дозрівать
В німецькі землі, не чужії,
Претесея знову!.. Якби взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тойді оставсь би сиротою
З святими горами Дніпро!
(«І мертвим, і живим, і ненарожденим...»)*

Шевченка уярмили в українському гетто свої доморощені українці. Здається, що простішого. «Хохли» з галичанами тішаться своїм українством. Говорять про світову славу Шевченка. Від Пацикова до Загвіздя. Від Парища до Парижа. В українському гетто. З українським борщем і українським салом. З українськими піснями. І танцями. Суцільним гопаком на велелюдному похороні Українського Слова. І лише Моринці, благословенні Шевченкові Моринці вкотре доказують, що немає Пророка в своєму краї, забороняючи на святкуванні 2013 року читати вірші Шевченка як революційні й незручні для сьогоднішньої влади:

*...О святая!
Святая родина моя!
Чем помогу тебе, рыдая?
И ты закована, и я.*

Великим словом божью волю
 Сказать тиранам – не поймут!
 И на родном прекрасном поле
 Пророка камнем побьют!
 Сотрут высокие могилы
 И понесут их словом зла!
 Тебя убили, раздавили;
 И славословить запретили
 Твои великие дела!
 О боже! сильный и правдивый,
 Тебе возможны чудеса.
 Исполни славой небеса
 И сотвори святое диво:
 Воспрянуть мертвым повели,
 Благослови всеильным словом
 На подвиг новый и суровый,
 На искупление земли,
 Земли поруганной, забытой,
 Чистейшей кровию политой,
 Когда-то счастливой земли.
 («Тризна»)

1946 року в статті «**Тарас Шевченко як поет нації**» Віктор Петров порівнює «**Кобзар**» Шевченка із Біблією, вказуючи на універсальну енергетику впливу усіх вічних книг: «У чому духовна сила Біблії? У тому, що кожна людина, звертаючись до цієї книги – священної книги людства, – знайде в ній втіху, моральну пораду і підтримку. Почує себе визволеною. У чому духовна сила «Кобзаря» Шевченка? В тому, що український народ у кожен годину своїх жорстоких життєвих випробувань, звертаючись до цієї книги, знайде в ній відповідь на кожен рух своєї думки і відгук на кожен порив свого серця. Пророка сила Шевченкового «Кобзаря» потрясає. Це міфічні «Сивіллині» книги давніх античних народів. Правдиві книги буття українського народу». Від написання цих слів минуло трохи більше 65 років. Чи можемо ми сьогодні ствердити подібне? Так. Для одиниць. Для більшості – се туман, слова, незрозумілі, далекі, чужі:

Доборолась Україна
 До самого краю.
 Грше ляха свої діти
 Її розпинають.
 Замість пива праведную
 Кров із ребер точать.
 Просвітити, кажуть, хочуть
 Материні очі
 Современними огнями.

Повести за віком,
За німцями, недоріку,
Сліпую каліку.
(«І мертвим, і живим...»)

Як тільки не намагалися принизити Шевченка! Найстійкіший міт: Шевченко – «малокультурна і безвольна» людина. Одним із перших цю думку висловив «чудернацький» Драгоманов. «(...)не було в нього [Шевченка], – твердить сей українофільствующий європейський ліберал, вихований російською імперською культурою, – ніякого системного погляду на життя й працю, який дає тільки систематична ж наука. А її то й не було в нашого кобзаря. (...) А Шевченкові треба було освітання чоловіка взагалі й письменника взагалі». («**Шевченко, українофіли і соціалізм**»). А в полеміці із Борисом Грінченком Драгоманов іде ще далі й робить химерний у своєму космополітичному невігластві висновок: «Се був тільки матеріал великого поета!» («**Листи на Наддніпрянську Україну**»). І хоча відповідь Бориса Грінченка була гідною, вона загубилася у хорі **хулителів**: «Ми певні, що в українській літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Шевченкові талантом, але не буде вже ні одного рівного йому своїм значенням у справі нашого національного відродження: будуть великі письменники, але не буде вже пророків» («**Листи з України Наддніпрянської**»).

І навіть, здавалося би, контраргумент-факт Євгена Маланюка про „культурного« Пушкіна і „малокультурного« Шевченка мав би закрити тему, але у нас досі не втомлюються маніпулювати нею: «Отже **культурний** Пушкін залишає ... „Гавриліяду«, а „малокультурний« Шевченко досягає духових висот у своїй „Марії«. Такою є **справжня** культура, бо справжня культура завше **органічна**, явище **виростає** з національної суті, підіймаючись потім до вселюдських висот» («**Репліка**»).

Шевченко у своєму національному горінні вимовив (вимолив) такий патріотичний згусток любови/ненависти, що фактично закрив патріотичну тему в українській поезії раз і назавжди. Принаймні доти, доки українство не втілить своєї Золотої Мрії – НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ-РАЮ. Усі намагання української поетичної мови увиразнити патріотичний мотив приречені завжди на вторинність. Цьогорічне відзначення Шевченківською премією Леоніда Горлача, цього типового небездарного віршотворця-шістдесятника, лише увиразнює моє твердження. Критик Андрій Дрозда, навівши катрен поета:

Держава – зло, коли чужі державці,
манкурти, яничари й гендлярі,
які, народ тримаючи в удавці,
поклони дружно б'ють своїй зорі.
До нас уже приходили варяги.
І де вони? Але народ живий!
От тільки жаль, що розуму й відваги
йому не вволив досвід віковий. –

приходить до сумного висновку-характеристики поетичної манери сучасного автора: «два катрени, написані монотонним ямбом і заповнені патріотичними кліше. Жодного свіжого образу, лише мімікрія під поезію. Зміст і риторика цього тексту також позбавлені глибини та логіки» (<http://litakcent.com/2013/03/09/pe-zrja-premijovanuj>).

А все тому, що українська сучасна патріотична поезія в своїй традиційній більшості не змогла змінити мову почуттів, залишаючись у силовому полі Шевченкової енергетики. Тому патріотична поезія може залишатися декларативною, мітинговою, але щоб залишатися поезією, вона мусить шукати інших можливостей мови, на які вона поки що неспроможна.

Той же Віктор Петров дав ключ до розуміння Шевченкової поетики: «Він діяв у поезії як руйник. Замість писати вірші ямбами, хорейми, дактилями, згідно з усталеними нормами метрики, він писав їх фантастичними, своїми власними, жодними підручниками віршоскладання не передбаченими розмірами. Умовно коломийковими й умовно коляшковими. Він писав так, як пишуть неукі. Отже, як ніхто перед ним» («**Естетична доктрина Шевченка**»). І ще звідси ж: «Поезії Шевченка не були зразками сліпого письма. Власний творчий досвід він зводив на ступінь власної теорії. Теоретично творчість Шевченка була так само повноцінна, як і Гете» (**там само**).

Шевченко залишається незручним для будь-якої влади в Україні, яка ігнорує народну візію Держави і Державного управління. І справа навіть не в тому, що влада є українською чи антиукраїнською, остання лише посилює національну ненависть, випрямляє національний хребет у гноблених і перетворює українофілів у націоналістів. Справа у будь-якому прояві/вияві народної кривди з боку провладної меншості. Розуміння цього світоглядного парадоксу, якого Шевченко називає «правдою-заповіддю», є одним із світоглядних ключів до феномену Шевченкової поезії, у тому числі й до такої нібито контрверсійної поеми «**Гайдамаки**».

Зачитавши на народному віче, присвяченому 199-річниці від дня народження Тараса Шевченка, вірша «**Бували війни й військовії свари**», написаного 26 листопада 1860 року, мимоволі я перетворився у такого собі націоналістичного радикала, не маючи на меті видаватися таким:

Бували війни й військовії свари:
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї –
Було добра того чимало.
Минуло все, та не пропало,
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого дуба...
А од коріння тихо, люблю
Зелені парості ростуть.
І виростуть; і без сокири
Аж зареве та загуде,

Козак безверхий упаде,
 Розтрощить трон, порве порфиру,
 Роздавить вашого кумира,
 Людській шашелі. Няньки,
 Дядьки отечества чужого!
 Не стане ідола святого,
 І вас не стане, – будяки
 Та кропива – а більш нічого
 Не виросте над вашим трупом.
 І стане купою на купі
 Смердячий гній – і все те, все
 Потроху вітер рознесе,
 А ми помолимося Богу
 І небагатії, невбогі.

Шевченкове слово має здатність змінювати нас. У момент його читання, у момент його слухання ми готові до радикалізму національного, релігійного, світоглядного. Шевченкові ж ішлося про дещо інше. Не радикалізм, а повнота переживання і повнота чину. Звідси відчуття волі, свободи, якого бракує нам, кожному зокрема. Про це відчуття 25-річний Шевченко так писав у листі до брата Микити: «Учуся малювати ... заробляю ... нікому не кланяюсь і нікого не боюсь, окрім Бога, – **велике щастя бути вільним...**» (від 15.XI.1839). Але потрібно пам'ятати той засновок, на якому акцентує увагу Віктор Петров: «Шевченківський націоналізм вільний од гріха глухого і темного, скупого і духовно обмеженого егоїзму. У його прагнення волі для українського народу не було і нема нічого егоїстичного. Волю розуміє Шевченко не як свавілля, а як прояв звільненого духу, **великодухість**» («Тарас Шевченко як поет нації»).

Цікавими до розуміння Шевченкової „великодухості« є спогади про нього російського поета Якова Полонського: «Навіть убрання його – щось вроді жупана і високої шапки – не могло тоді (1860 рік) вразити мене екзотизмом: такі людські костюми щодня попадалися на Невськiм (проспекті), як рівно ж – в товаристві, серед пишних пань і фраків... Шевченко зовсім **не робив вражіння людини, прибитої долею**: він поводився просто і вільно і ніколи не ніяковів, як то буває в осіб, фортуною покривджених і тому опанованих бісом постійної амбітної гризоти. Кажуть, що хитрість – характеристична риса малоросіян; Шевченко в такiм разі **був різким винятком з загального типу**, бо ж він був людиною у вищій мірі нелукавою, загально одвертою й навіть безстрашною в тім сенсі, що його непомірквана мова часто-густо змушувала інших тремтіти за нього або затулювати вуха й втікати... він жив стремлінням і тим **козацьким духом**, що був його душею... відвідуючи Шевченка, я довідався з його розмов, що він **не любить нашого Пушкіна**, і то не тому, щоб вважав його за плохого поета, лише просто тому, що Пушкін – був автором поеми „Полтава«: Шевченко дивився на Кочубея щонайменше як на

донощика... Даремно я переконував Шевченка, що – з своєї точки погляду – Пушкін мав рацію..., та Шевченко тим сильніше лаяв Пушкіна, чим палкіш я його боронив... Шевченко не був з тих, що легко мирилися з інакодумцями, надто коли предмет тих думок чи дискусії була його **батьківщина**» (цит. за: **Евген Маланюк „До справжнього Шевченка“**)...

Цей спомин російського поета лише увиразнює всю глибину нашого незнання і нерозуміння Шевченка. Ні як Людини, ні як Творця. Не кажучи вже про Шевченка-Пророка, про якого говоримо для відчипного. Бо не хочемо утруднювати своє життя духовим ростом. Матеріальне можна побачити, відчутти смак сатанинської розпусти/спокуси. Хоча незвичну візію людської гонитви за матеріальним, у чомусь суголосну Шевченковій, озвучив молодий івано-франківський поет Богдан Ославський:

Діти будують
палаці з піску
Чому б не будувати
Палаці з повітря
Тоді принаймні
Не видно
Коли
Вони
Розсипаються

ЕПІЛОГ

Тарас Шевченко напередодні свого 200-літнього ювілею залишається одним із Національних Сфінксів, до якого прикуто увагу, любов і ненависть. Але маємо також зростання суспільної апатії й байдужості до Шевченка, викликаних суцільною комерціалізацією культури, яку Галина Пагутяк називає Четвертим конем Апокаліпсису. Сим останнім нагадую слова Йоана Євангелиста: «(...) І дух і наречена говорять: Прийди! І хто чує, нехай каже: прийди! Хто спраглий, нехай приходить; хто бажає, нехай бере воду життя даром» (**Одкровення, 22. 17**). Тарас Шевченко залишається відкритим для всіх, хто живе українством і прагне вписати його в матрицю Божого світу. Він відкритий для байдужих і лінивих. Він відкритий для ворогів і недругів. Він відкритий для всіх Мертвих, Живих і Ненарождених, хто шукав і шукає Любові і Віри. Шукає тих моральних заповідей, на яких виросла, якими живе, якими виповнена поезія Великого Шевченка.

Шевченкова *євангельська самість* пече. Відлякує слабодухих і вражає невірних. Єрихонською трубою Шевченко скликає вірних і відданих. Вибір, як звикле, за людиною. За Українською Людиною.

P.S. 1938 року, в зв'язку із встановленням пам'ятника, було ухвалено рішення про відкриття могили Шевченка в Каневі. Робітники були налякани і вражені, вони побачили живий нетлінний лик Шевченка. Від побачено де-

кілька робітників збожеволіли. Навіть якщо сприйняти цю історію за легенду, вона є вічним застереженням караючої чистоти Шевченкового духу, Шевченкового слова для манкуртів різних мастей і квазіполітичних флюгерів, і вічним джерелом для спраглих в очікуванні Шевченкового пророцтва:

...Буде бите
Царями сіянеє жито!
А люде виростуть. Умруть
Ще не зачатіє царята...
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі...

***** Шевченків Свім *****